

▶ Deel 11:
de Napoleontische
oorlogen (1796-1815)

Napoleon op het slagveld van Eylau, 9 februari 1807.
Het schilderij is gemaakt door Antoine-Jean Gros in 1808.

De opkomst en ondergang van Napoleon

Ingrijpende technische innovaties vonden er aan het einde van de achttiende eeuw en de periode van de Napoleontische oorlogen (1796-1815) niet plaats. Toch wist generaal, en later keizer, Napoleon Bonaparte zijn stempel onuitwisbaar te drukken op de militaire geschiedenis door een groot deel van Europa te veroveren. Innovatie in de supply chain staat centraal in zijn operaties, al werd het veronachtzamen van de logistiek ook zijn ondergang (1812).

Door Marco van der Hoeven

De logistieke behoeften van de Napoleontische legers werden volledig bepaald door de nieuwe manier van oorlogvoeren die na de Franse Revolutie (1789) ontstond. Dankzij de invoering van de dienstplicht, de *levée en masse*, beschikte het revolutionaire Frankrijk over een ongehoord groot leger, in potentie meer dan 600.000 man. In de beginjaren van de Revolutie werd dat leger nog voornamelijk ingezet om Frankrijk te verdedigen, maar Napoleon zette deze *human resources* uiteindelijk in om vrijwel geheel Europa te veroveren. Die 600.000 man waren zelden tegelijk

op pad tijdens een veldtocht – met uitzondering van de Russische veldtocht in 1812 is dat aantal nooit gehaald – maar nog steeds was een veldleger van gemiddeld 100.000 man te groot om als één lichaam te besturen. Een van de belangrijkste organisatorische innovaties van Napoleon was dan ook het verdelen van het leger in divisies, eenheden van ongeveer 10.000 tot 15.000 man die volledig zelfstandig konden opereren. Een divisie bevatte zowel infanterie, cavalerie, artillerie als ondersteunende eenheden. Later ging Napoleon zelfs werken met zelfstandig opererende legerkorpsen, die beston-

den uit meerdere divisies. Het strategische genie waar Napoleon nog steeds om geroemd wordt, was zijn vermogen om met die zelfstandige eenheden zodanig te manoeuvreren dat ze weliswaar ieder een eigen marsroute hadden, maar op beslissende momenten kwamen die eenheden samen om slag te leveren met de vijand. Die was meestal volledig verrast door de snelheid van de troepenbewegingen. Het hoogtepunt van deze manier van oorlogvoeren wordt gevormd door de complexe manoeuvres die vooraf gingen aan de slag bij Austerlitz (1805).

Deze flexibele manier van oorlogvoeren vereiste een flexibele manier van bevoorraden. Het oude magazijnstelsel, dat tot dan toe in gebruik was geweest, voldeed niet meer. Het was ondoenlijk om voor zoveel militairen aan het begin van een veldtocht langs alle beoogde routes van de divisies en legerkorpsen voldoende voorraden op te slaan. Hoewel dit waar mogelijk nog wel gebeurde, adopteerde Napoleon het principe *La guerre nourrit*

La guerre nourrit la guerre: plunderen werd onder Napoleon als supply chain-strategie geïnstitutionaliseerd

la guerre, de oorlog voedt de oorlog. Plunderen is uiteraard al zo oud als de oorlog zelf, maar onder Napoleon werd deze praktisch feitelijk als supply chain-strategie geïnstitutionaliseerd.

Intendance

De bevoorrading van het leger viel onder de *intendance*, die op het hoofdkwartier van de keizer werd geleid door de *intendant-generaal*. De *intendance* hield zich bezig met alle aspecten van de bevoorrading, plus het vervoer van gewonden. De *intendance* was onderverdeeld in vijf afdelingen die zich bezighielden met foerage, brood, vlees, kleding en brandstof. Het systeem was flexibel, en kon worden aangepast aan de omstandigheden. Zo kon de *Intendance* lokale ambachtslieden gedwongen aan het werk zetten, of zelf te velde brood bakken.

De soldaten hoefden door de flexibele organisatie van de bevoorrading zelf een stuk minder te dragen, wat de marssnelheid en de actieradius van de eenheden te goede kwam. Mede hierdoor kon Napoleon zijn vijanden zo vaak verrassen door met zijn leger op een plaats te verschijnen waar ze hem helemaal nog niet

NEDERLANDERS REDDEN HET GROTE LEGER

Dat er nog overlevenden terugkwamen uit de bevroren Russische steppe is voor een deel te danken aan Nederlandse deelnemers aan de veldtocht. Onderdeel van het Franse leger was een bataljon pontonniers, waar ook ongeveer tweehonderd Nederlanders onder kapitein George Diederich Benthien deel van uitmaakten.

Tijdens de winterse terugtocht vanaf Moskou bereikte de Grande Armée de rivier de Berezina, die net niet bevroren was. De Nederlandse pontonniers kregen de taak om een van de twee benodigde bruggen te bouwen waar de overlevenden zich over konden terugtrekken. Omdat er geen brugslagmateriaal was meegevoerd tijdens de terugtocht – de paarden waren nodig om kanonnen te trekken – moest Benthien improviseren.

Het hout voor de bruggen verkreeg hij door het nabijgelegen dorpje Studianka te slopen. Het ontbreken van pontons en boten was een groter probleem. De Nederlandse pontonniers hadden geen andere keuze dan zelf het water in te gaan om de schragen voor de brug in de rivier te plaatsen. Veel van hen kwamen in het ijskoude water om.

De restanten van de Grande Armée konden zo ontsnappen aan de Russen. Van de Nederlandse pontonniers overleefde 36 man de Berezina. Uiteindelijk zouden zes van hen Nederland terug zien.

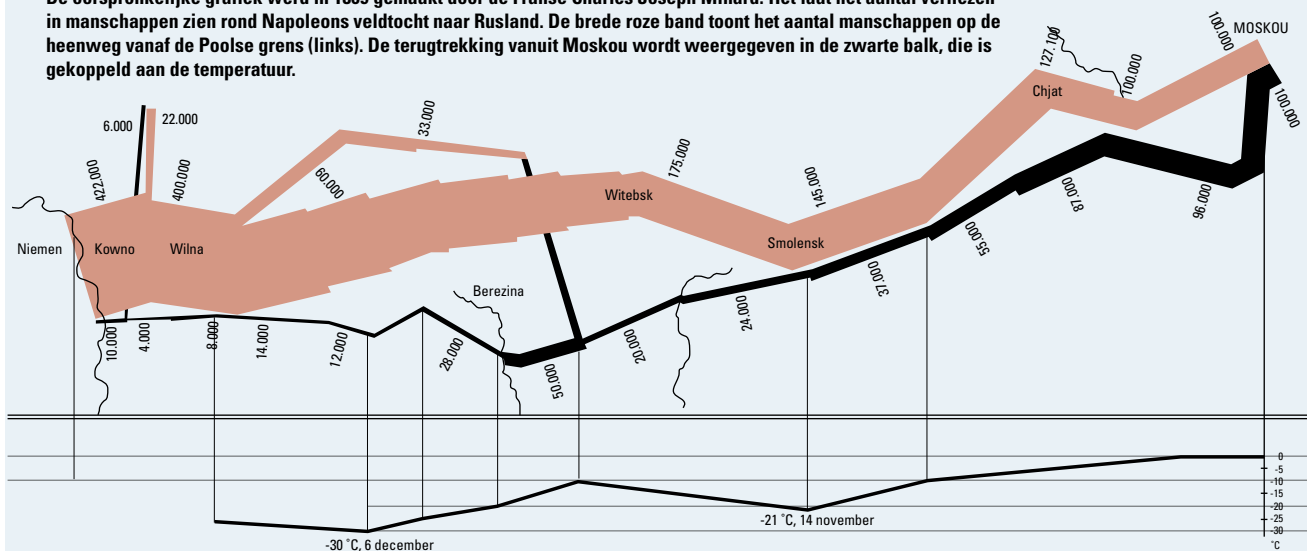
verwachten. Het onderdak van de militairen te velde gebeurde door kwartiermakers voor het marcherende leger uit te sturen, die moesten bepalen in welke huizen in een dorp of stad de soldaten moesten eten, drinken en slapen. Bij de cavalerie heette deze kwartiermaker toepasselijk *maréchal de logis*, tegenwoordig nog steeds een onderofficiersrang in het

Franse leger. Hoewel etymologie altijd lastig is vast te stellen, is het zeer waarschijnlijk dat hieruit het woord logistiek voortkomt. De *maréchal de logis* is daarmee de voorloper van de huidige logistiek manager.

Ondanks diverse kleine problemen in de praktijk functioneerde *la guerre nourrit la guerre* in de Napoleontische tijd

VERLIEZEN VELDTOCHT RUSLAND (1812)

De oorspronkelijke grafiek werd in 1869 gemaakt door de Franse Charles Joseph Minard. Het laat het aantal verliezen in manschappen zien rond Napoleons veldtocht naar Rusland. De brede roze band toont het aantal manschappen op de heenweg vanaf de Poolse grens (links). De terugtrekking vanuit Moskou wordt weergegeven in de zwarte balk, die is gekoppeld aan de temperatuur.

► De Russische tsaar wist waar de achilleshiel van Napoleon lag: de voedselvoorziening van zijn enorme troepenmacht

BAGAGE INFANTERIST

Het gewicht dat een infanterist gemiddeld meedroeg was ongeveer 23 kilo:

Uniform	7 kg
Musket	5 kg
Uitrusting in de ransel	2,5 kg
Voedsel	4 kg
Reservekleding en losse uniformstukken	5 kg

**Napoleon trekt
zich met zijn man-
schappen terug uit
Moskou.**

uitstekend als strategisch principe. Maar voor Napoleon bleek het een tweesnijdend zwaard, dat hem uiteindelijk fataal is geworden. Hij had al eens een duidelijke waarschuwing gekregen tijdens de Egyptische veldtocht van 1798 en 1799. Hij was afhankelijk van de aanvoerlijnen over zee vanaf Frankrijk. Toen de oppermachtige Engelse vloot die aanvoerlijnen echter afsneed kwam zijn leger in problemen, wat uiteindelijk leidde tot een overhaaste aftocht.

De ondergang van Napoleon werd dertien jaar later ingezet door de vernietiging van zijn leger tijdens de Russische veldtocht van 1812. Zijn tegenstander, de Russische tsaar, had heel goed door waar de achilleshiel van Napoleon lag: de voedselvoorziening van zijn enorme troepenmacht.

Verschroeide aarde

Met een leger van 600.000 man trok Napoleon de grens met Rusland over, om de strijd aan te gaan met het leger van de tsaar. Maar Alexander I vermeed zoveel mogelijk een directe gewapende confrontatie, trok voortdurend zijn leger terug en vernietigde alle voorraden die hij niet kon meenemen. Hiermee werd het voor Napoleon onmogelijk om het principe *la guerre nourrit la guerre*, dat de jaren daarvoor zo succesvol was gebleken, in Rusland toe te passen. Een alternatief was er niet. Het is onmogelijk om voor 600.000 mensen plus tienduizenden paarden en lastdieren voedsel en drinken voor een volledige veldtocht mee te voeren.

De tactiek van de verschroeide aarde had succes, want al tijdens de opmars over de uitgestrekte steppen in de brandende zomerhitte kwamen veel soldaten om

door uitputting, dorst en voedseltekort. De geschiedenis zou zich overigens in 1941 herhalen, toen het Duitse leger steeds verder het Russische binnenland in trok – deels langs dezelfde route als de Grande Armée van 1812 – en Stalin de tactiek van de verschroeide aarde opnieuw met succes toepaste.

Napoleon bereikte in 1812 na één onbesliste veldslag (bij Borodino) Moskou, dat hij zonder slag of stoot kon bezetten. Maar de tsaar was wederom met zijn leger verder getrokken naar het oosten, terwijl hij weigerde te praten over vrede. Achtergebleven Russische agenten staken vervolgens de stad in brand. Dit dwong Napoleon zich midden in de Russische winter terug te trekken, door een kaal en koud landschap waar nauwelijks nog eten was te vinden.

De eerdere verschroeide aarde en de zoektocht naar eten op de heenweg hadden weinig eetbaars overgelaten ten westen van de Russische hoofdstad. Het werd een hongertocht voor de restanten van de Grande Armée, terwijl ze voortdurend door warm geklede en goed gevoede Russische militairen werden bestookt. Slechts enkele tienduizenden militairen hebben deze veldtocht overleefd (zie grafiek op de vorige bladzijde).

Hoewel Napoleon in de drie jaar na Rusland nog diverse overwinningen zou behalen, is zijn leger het verlies van zoveel ervaren militairen nooit meer te boven gekomen. Steeds opnieuw werden jonge dienstplichtigen ingelijfd. Maar de tegenstanders van Napoleon hadden van hem geleerd, en hun manier van oorlogvoeren aangepast. In 1815 probeerde Napoleon nog een wig te drijven tussen de aanvoerlijnen van het Nederlands-Engelse en het Pruisische leger in de Zuidelijke Nederlanden. Maar ze lieten zich niet meer verrassen door de manoeuvres van de keizer. Zijn heerschappij eindigde bij Waterloo. Terugkijkend blijkt de verhouding tussen Napoleon en logistiek ambivalent. De Franse keizer vierde zijn grootste triomfen door zijn tegenstanders volledig op het verkeerde been te zetten, onder meer door een perfecte logistieke organisatie. Maar het kon ook volledig misgaan. De mislukking in Egypte door het verlies van de aanvoerlijnen bleef zonder ernstige gevolgen. Maar de Russische veldtocht luidde niet alleen het einde van Napoleon in, hij geldt nog steeds als een van de grootste logistieke fiasco's uit de militaire geschiedenis, waarbij een leger van 600.000 man bijna volledig van de aardbodem verdween. ◀

LITERATUUR

- David Chandler, *The campaigns of Napoleon* (1973)
- Marco van der Hoeven, *Van de Weser tot de Weichsel. Het leger van het Koninkrijk Holland en de Duitse veldtochten van Napoleon* (1994)
- Jean Tulard, *Dictionnaire Napoléon* (1988)
- Adam Zamoyski, 1812. *Napoleons fatale veldtocht naar Moskou* (2005)